

SILVA VALDIVIA, BIEITO (2010) (ed.): *AVALIACIÓN DA COMPETENCIA DO ALUMNADO DE 4º DA ESO NOS IDIOMAS GALEGO E CASTELÁN*. Santiago de Compostela: USC, 244 pp.

A Lei 3/1983, do 15 de xuño, de normalización lingüística¹ recolle no seu artigo 14 que “as autoridades educativas da Comunidade Autónoma garantirán que ó remate dos ciclos en que o ensino do galego é obrigatorio, os alumnos coñezan este, nos seus niveis oral e escrito, en igualdade co castelán”. Por outra banda, o Decreto 133/2007², que regula o ensino secundario obrigatorio en Galicia, concreta cales deben ser exactamente os obxectivos educativos para acadar a competencia de comunicación lingüística no currículo da ESO.

Boa parte dos censos e estudos sociolingüísticos desenvolvidos en Galicia nestas dúas últimas décadas axudaron a retratar, en maior ou menor medida, a nosa realidade educativa, mais sempre partindo de usos declarados e competencias autopercibidas polos propios/as enquisados/as. Carecemos, ata a data, dunha avaliación científica da competencia lingüística real do alumnado ao rematar o ensino obrigatorio, que é tanto como dicir que, vinte e sete anos despois da aprobación da Lei de normalización lingüística, seguimos sen saber con exactitude en que medida o sistema educativo galego estaba a cumprir os obxectivos que a nomeada lei lle encomenda. A publicación que a seguir imos presentar quere cubrir esta importante lagoa e, só por iso, merece xa de inicio os nosos parabéns.

A investigación é froito dun convenio de colaboración entre a Secretaría Xeral de Política Lingüística da Xunta de Galicia e mais o Instituto de Ciencias da Educación da Universidade de Santiago, sendo esta segunda institución a responsable do seu desenvolvemento científico. O obxecto principal, como xa adiantamos no parágrafo anterior, era avaliar de xeito comparado a competencia do alumnado de 4º da ESO nos idiomas galego e castelán, atendendo a variables sociodemográficas, sociolingüísticas e escolares. O resultado son

máis de 200 páxinas nas que se van debullando os diferentes datos acadados, cuxa análise se presenta de xeito claro e rigoroso.

Tras unha breve introdución, o estudo estrutúrase en catro apartados: dous capítulos iniciais nos que se describen a metodoloxía da investigación e mais as variables da mostra, un terceiro no que se analizan polo miúdo os resultados e un capítulo final que recolle as principais conclusións do estudo, presentadas de maneira que dan resposta aos seguintes catro interrogantes:

1. Cal é a capacidade para comunicarse oralmente e por escrito do alumnado galego de 4º da ESO nas dúas linguas oficiais de Galicia?
2. Cal é o seu coñecemento deses códigos, traducido na capacidade para operar con certas estruturas gramaticais e léxicas desas linguas?
3. En que medida inflúen nesa competencia e nese coñecemento variables sociodemográficas, sociolingüísticas e escolares?
4. A capacidade de comunicación oral e escrita, así como o coñecemento do código son semellantes nos dous idiomas ou obsérvanse diferenzas significativas entre eles?

No que respecta á metodoloxía, cómpre sinalar que a investigación se centrou na avaliación da competencia produtiva (capacidade para falar e escribir), e non da pasiva (capacidade para ler e entender). De maneira complementaria, tamén se avaliaron os coñecementos de gramática e léxico, debido á gran relevancia que estes teñen nos currículos de ambas as dúas áreas lingüísticas. Para a obtención dos datos, o equipo investigador botou man dos seguintes instrumentos:

- Un cuestionario para obter os datos sociodemográficos, sociolingüísticos e escolares do alumnado.
- Dúas probas escritas de gramática, unha de identificación e corrección de erros e outra con secuencias lingüísticas que debían ser completadas ou transformadas.

- Dúas probas escritas de léxico, unha na que se debía substituír unha palabra ou expresión por outra, entre diferentes opcións facilitadas, e unha segunda na que se debía completar un enunciado elixindo un termo ou expresión equivalente.
- Unha proba de expresión escrita, que consistía na redacción dun texto a partir dunha serie de indicacións, previamente adaptadas ao nivel educativo do alumnado.
- Unha proba de expresión oral, que consistía nunha entrevista a partir dunha curtametraxe de arredor de 3 minutos que o alumnado vira previamente.

A totalidade destas probas reproducense como anexo ao remate da publicación.

O traballo de campo desenvolveuse entre marzo e xuño de 2009 cunha mostra de 1153 estudantes no caso das probas escritas, e de 182 estudantes no caso das probas orais. Para a selección do alumnado tivéronse en conta as variables de hábitat e titularidade do centro.

Os resultados, de fácil lectura e comprensión malia a cantidade e exhaustividade dos datos, preséntanse de xeito pormenorizado no capítulo terceiro, organizados en tres apartados segundo os diferentes tipos de proba (escrita; oral; e gramática e léxico). Dentro de cada un, achéganse tanto os datos correspondentes a cada lingua por separado como os resultados da comparación feita entre as dúas, tendo en conta sempre as variables sociodemográficas, sociolingüísticas e escolares do alumnado.

A foto panorámica, ou Informe Cero, tomando como nosas as denominacións do propio equipo investigador, vén sendo, *grosso modo*, a seguinte:

1. Cal é a capacidade para comunicarse oralmente e por escrito do alumnado galego de 4º da ESO nas dúas linguas oficiais de Galicia?

No que respecta á expresión escrita, nunha escala do 1 ao 5 (1 = nada satisfactorio e 5 = moi satisfactorio), os resultados da avaliación indicaron que o alumnado de 4º da ESO ten

unha competencia de 2,77 en lingua galega e de 3,04 en lingua castelá. É dicir, a competencia escrita en galego non acadou o punto da escala considerado como nivel aceptable (3), e en castelán está xusto por enriba deste nivel intermedio.

Ademais de avaliar a competencia xeral, o estudo tamén ofrece datos sobre as subcompetencias específicas relacionadas coa escrita (desenvolvemento temático; adecuación sociolingüística; coherencia e cohesión; ortografía; léxico e gramática). En lingua galega, en ningunha delas se acadou o nivel de aceptable e só en desenvolvemento temático (2,94) e adecuación sociolingüística (2,81) se supera levemente a competencia xeral (2,77). En lingua castelá, en case a totalidade das competencias se supera o nivel de aceptable, excepto en adecuación sociolingüística (2,91) e coherencia e cohesión (2,93).

No que se refire á competencia oral, a media é de 3,66 en galego e 3,77 en castelán. En lingua galega, o alumnado supera a media xeral de competencia oral nas subcompetencias de adecuación sociolingüística (3,81) e coherencia, cohesión e fluidez (3,71). En calquera caso, en todas elas se supera o nivel de aceptable. En lingua castelá, a competencia oral do alumnado está por encima da competencia xeral media en gramática (3,89) e en léxico (3,8).

Como pode verse, os resultados indican que a competencia oral do alumnado é mellor cá escrita en ambos os dous idiomas oficiais. Con todo, cómpre sinalar que mentres en castelán ambas as competencias superan o nivel de aceptable, no caso do galego a competencia escrita non chega ao aprobado. No referente ás subcompetencias, en galego o alumnado obtén mellor puntuación nas habilidades relacionadas coa adecuación sociolingüística e o desenvolvemento temático ca nas habilidades relacionadas co código (gramática e léxico), mentres que en castelán ocorre xustamente o contrario.

2. Cal é o seu coñecemento deses códigos, traducido na capacidade para operar con certas estruturas gramaticais e léxicas desas linguas?

Nunha escala de 0 a 32, a competencia gramatical do alumnado é de 17,39 en lingua galega e de 17,97 en lingua castelá, polo que en ambos os idiomas estaría considerada como aceptable.

No que respecta ao coñecemento léxico, nunha escala de 0 a 34, a competencia en galego sería de 23,22 e de 22,37 en castelán, superando nos dous idiomas, de xeito máis folgado aínda ca no caso da gramática, o nivel de aceptable.

Con todo, o equipo investigador considera que deben relativizarse estes resultados, tanto porque o corpus de estruturas léxicas e gramaticais testado é limitado como porque neste caso as probas achegan datos sobre competencia metalingüística (qué sabe o alumnado sobre o código), non sobre competencia comunicativa activa (qué sabe facer con el nos diferentes contextos comunicativos).

3. En que medida inflúen nesa competencia e nese coñecemento variables sociodemográficas, sociolingüísticas e escolares?

Tras o estudo e análise dos datos, o equipo investigador chegou á conclusión de que a variable que inflúe en maior medida nos resultados (tanto nos relacionados coa competencia oral e escrita como nos relacionados co código) é o nivel socioprofesional dos pais. Exceptuando as probas orais de galego, nas que os mellores resultados obtivéronos os estudantes con pais de nivel profesional medio, en xeral, canto maior é o nivel socioprofesional destes, mellores son os resultados acadados.

A variable de sexo condiciona os resultados de competencia escrita tanto en galego como en castelán (as mulleres obteñen mellores resultados), mais resulta practicamente irrelevante no que respecta á competencia oral.

Os estudantes de núcleos urbanos demostran ter maior competencia escrita en ambos os dous idiomas. No caso da competencia oral, o lugar de residencia inflúe de diferente xeito segundo o idioma. O alumnado que vive na aldea é o que obtén mellores resultados

en galego e o que vive nun núcleo urbano é o que acadas medias máis altas en castelán.

Malia o que en principio podería agardarse, as variables sociolingüísticas (lingua inicial, habitual e de contexto) non resultan determinantes, observándose unicamente unha relativa influencia nas probas de castelán, nas que os castelanfalantes obteñen os mellores resultados. Nas probas de galego, pola contra, estas variables apenas afectan os resultados, excepto na subcompetencia "gramática", na que son os galegofalantes os que destacan sobre os castelanfalantes.

No que respecta á titularidade dos centros, en xeral é o alumnado do ensino privado o que demostra ter maior competencia en castelán (tanto no nivel oral coma escrito). En galego, esta variable favorece aos centros privados, aínda que de xeito moi leve, unicamente na competencia escrita, xa que é o alumnado da rede pública o que obtén os mellores resultados na expresión oral.

Á vista dos datos, os autores do estudo afirman que as variables sociodemográficas e sociolingüísticas inflúen nos resultados (de xeito desigual segundo a competencia) mais amósanse cautos á hora de formular conclusións categóricas, xa que, ao estaren moitas das variables relacionadas entre si, non resulta doado saber qué proporción exacta de responsabilidade lle corresponde a cada unha. Con todo, o equipo mantén a hipótese de que o nivel socioprofesional dos pais é o factor máis relevante e ademais, moi probablemente, condiciona a posible influencia das demais variables.

4. A capacidade de comunicación oral e escrita, así como o coñecemento do código son semellantes nos dous idiomas ou obsérvanse diferenzas significativas entre eles?

Os resultados da avaliación deixan constancia dunha realidade que semellaba, cando menos nalgúns dos seus aspectos principais, facilmente predicible: sen ser a competencia lingüística plenamente satisfactoria en ningún dos dous idiomas, o alumnado remata o ensino obrigatorio cunha competencia su-

perior en castelán ca en galego, tanto no que respecta á expresión escrita como á oral.

En termos xerais, as maiores diferenzas detectáronse na competencia escrita e, no referente ás subcompetencias, naquelas relacionadas co código (gramática e léxico). O feito de que as subcompetencias relacionadas coas habilidades comunicativas sexan as máis igualadas confirma algo que tamén xa sabemos; que na aprendizaxe de segundas linguas estas habilidades non entran en competición entre si, senón que son transferibles.

Polo que respecta ás variables sociolingüísticas e sociodemográficas, os monolingües en castelán, residentes en núcleos urbanos e con pais de nivel profesional medio-alto, son o grupo que amosa unha competencia máis desigual en ambos os idiomas. Pola contra, os monolingües en galego son os que posúen unha competencia máis parella nas dúas linguas.

No referido ao coñecemento do código (probas de gramática e léxico), os datos xerais non amosaron diferenzas salientables, mais ao analizar estes resultados segundo variables sociolingüísticas, o equipo detectou dous perfís diferenciados: os galegofalantes residentes no rural son os que demostran maior coñecemento do código lingüístico galego e os castelanfalantes residentes en núcleos urbanos os que posúen maior coñecemento do código lingüístico castelán.

Xa que logo, unha lectura pausada do presente estudo permítenos concluír que o sistema educativo non está a cumprir cos obxectivos que en materia lingüística lle encomenda a lexislación vixente e, malia que os datos son elocuentes abondo, gustaríanos concluír cun par de breves reflexións.

A primeira, de carácter didáctico. Á vista dos resultados, é unha realidade evidente que ao remate do ensino obrigatorio o alumnado amosa dificultades para comunicarse con corrección e fluidez nos dous idiomas oficiais de Galicia. Con todo, non deixa de resultar sorprendente, por exemplo, que mesmo os castelanfalantes non consigan máis ca un

axustado aprobado (3,17) na competencia escrita en castelán, idioma dominante en todos os ámbitos sociais. Tamén resulta, cando menos curioso, que malia ter pecado sempre o enfoque didáctico da materia de lingua dun excesivo gramaticalismo, sexan xustamente as habilidades relacionadas coa escrita, e no caso do galego tamén as subcompetencias relacionadas co código, as que presenten maior problema para o alumnado. A cuestión é sen dúbida complexa mais, sen pretender minorizar a innegable influencia dos factores sociolingüísticos e sociodemográficos, semella que no factor pedagóxico reside tamén unha parte importante da responsabilidade. De feito, conviría non esquecer que o realmente prioritario non é que o alumnado saiba moito sobre o idioma, senón que saiba facer moitas cousas con el³.

A segunda, de carácter sociolingüístico. Se ben é certo que a responsabilidade do equipo investigador non é outra ca describir con rigor a realidade, un estudo desta natureza debería transcender o propio ámbito da investigación científica. Nós agardamos que así sexa, e que no futuro os datos que aquí se amosan sexan tidos en conta na toma de decisións políticas en materia educativa. Porque, tendo en conta, tal e como demostran os datos, que o alumnado remata o ensino obrigatorio cunha competencia comunicativa peor en galego ca en castelán; que os galegofalantes posúen unha competencia moito máis igualada en ambos os dous idiomas ca os castelanfalantes (polo tanto é máis doado conseguir competencias lingüís-

ticas semellantes partindo da lingua minorizada ca da dominante); e que na adquisición de segundas linguas as habilidades comunicativas son transferibles (polo tanto unha hipotética inmersión lingüística non suporía prexuízo ningún para os falantes da lingua dominante); que razóns poden aínda argumentarse para non apostar decididamente por unha lexislación lingüística e por un sistema educativo que favoreza sen complexos o idioma galego?

Pola nosa parte, só nos resta, para rematar, reiterar os nosos parabéns ao Instituto de Ciencias da Educación da USC por ter acometido con seriedade e rigor unha investigación que será de grande interese para todos os estudosos/as da sociolingüística galega e debería ser de obrigada consulta para todos os profesionais e responsables políticos con competencia en materia educativa.

¹ <http://www.xunta.es/linguagalega/arquivos/Ref.xral-2.pdf>

² http://www.xunta.es/linguagalega/arquivos/Ref.ED_7.pdf

³ Neste aspecto poden resultar ilustrativos os resultados dunha investigación, dirixida tamén por Bieito Silva Valdivia, sobre a situación do ensino da lingua galega na Educación Secundaria Obrigatoria —B. Silva Valdivia (dir.) (2008): *Situación do ensino da lingua e da literatura galega na educación secundaria obrigatoria*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega—. En relación á incoherencia entre a importancia que declaran darlle os docentes aos contidos de carácter comunicativo e a práctica pedagóxica real, afirma-se o seguinte (p. 191): "Canto aos obxectivos que se deben buscar na área, o profesorado destaca a importancia dos referidos a destrezas comunicativas e tamén a actitudes (en relación coa lingua, coa literatura ou coa socialización grupal), atribuíndolles en cambio moito menos valor aos relacionados co código. Esta apreciación non se corresponde, porén, coa percepción que teñen os estudantes nin os participantes nos grupos de discusión, que coinciden en sinalar o excesivo protagonismo que se lle dá ao estudo do sistema lingüístico e o conseguinte abandono da práctica comunicativa, en especial da oralidade".

Rosario Pérez Magdalena